

ГЕОПОЛІТИКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК: 327 (477)+(4)+(5)

Олег Івахів

Академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОАЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

© Івахів О., 2011

Досліджуються зовнішньополітичні аспекти співпраці незалежної України з країнами євразійського регіону. Визначено основні чинники, які визначають геополітичне положення України. Проаналізовано перспективи розвитку взаємин України із євразійськими країнами через призму концепції євразійства та позиції провідного гравця на теренах євразійського простору – Російської Федерації.

Ключові слова: Україна, євразійство, співпраця, євразійський регіон, простір.

Oleg Ivahiv

GEOPOLITICAL ASPECTS OF COLLABORATION OF UKRAINE WITH THE COUNTRIES OF EUROASIAN REGION

The foreign-policy aspects of collaboration of independent Ukraine with the countries of Euroasian conception region are explored. Define basic factors which determine the geopolitics position of Ukraine. The perspectives of development of Ukraine mutual relations with the Euroasian countries through the prism of Euroasian conception and position of leading player on the walks of life of space are analysed – Russian Federation.

Keywords: Ukraine, evraziystvo, collaboration, Euroasian region, space.

Руйнування біполярної системи міжнародних відносин стало інерційним поштовхом для подальших трансформацій на пострадянському просторі й визначило появу незалежних держав та активізацію регіональних і глобальних центрів сили, які конкурують у процесах розробки і реалізації інтеграційних проектів. Російська Федерація (РФ), Туреччина, ЄС (Польща, Німеччина), Іран і, опосередковано, США є активними гравцями на геополітичному просторі колишнього Радянського Союзу. Як РФ – ключовий гравець “Євразійського простору”, незважаючи на демонстративні зусилля, за 19 років після розпаду СРСР не змогла сформувати ефективного інтеграційного проекту, так і Україна не сформувала збалансованого перспективного зовнішньополітичного курсу.

Питанню формування зовнішньополітичного курсу України присвячено чимало праць [1, с. 8; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11, с.162; 12]. Щоправда, останні зміни у вищому керівництві держави у певний спосіб внесли зміни у геополітичні інтереси нашої держави. Тому питання місця України на “Євразійському континенті” отримало нову актуальність [14].

Мета роботи – дослідити геополітичні аспекти співпраці України з країнами євразійського регіону; проаналізувати перспективи зовнішньополітичних відносин України із країнами цього регіону.

Інтеграційна політика України завжди була сповнена містифікацій: з одного боку, – невтомне мусування теми “європейського вибору”, з іншого, – повільна, але послідовна розбудова євразійської політекономічної моделі.

Безсумнівно, Україна має необхідні об'єктивні умови, щоб зайняти гідне місце у світовій цивілізації. Але в суспільному житті можливість перетворюється у реальність тільки завдяки діяльності людей, активності людського чинника. В умовах нової геополітичної картини світу геополітичним інтересам України, які є складним багаторівневим утворенням, що формується в руслі об'єктивних процесів як під прямим, так і під опосередкованим впливом багатьох чинників, відповідає політика добросусідських відносин як із ближнім, так і з далеким зарубіжжям [4].

Українську геостратегію визначають нині три головні парадигми, взаємодія яких і є конфігурацією зовнішньополітичних орієнтацій країни: євразійська, євроатлантична та чорноморська (південно-східна) парадигми.

Проводячи виважену далекоглядну політику, Україна зможе забезпечити собі гідне місце шляхом інтеграції у міжнародні механізми прийняття рішень. Не відмовляючись від самостійності, керуючись національними інтересами, вона зобов'язана інтегруватися в Європу. Незважаючи на посилення ідеології та конкретної політики євразійства, пріоритетом для України повинно залишатися прагнення одержати статус повноправного європейського учасника системи прийняття рішень. Така політика відкриває нові можливості зближення України зі слов'янськими країнами Східної Європи [14].

Для України важливо обрати шляхи, що ведуть до поступового перетворення усього євразійського геополітичного простору – від Атлантики до Тихого океану – в єдину спільноту суверенних держав без домінування якогось єдиного центру.

Україна зацікавлена як у долученні до високотехнологічного європейського ринку, так і в містких ринках на Сході, зокрема у виході до країн азійсько-тихоокеанського регіону, шляхи до якого пролягають через РФ та Центральну Азію.

Україна, бажаючи бути чинником, а не лише геополітичним фактором, повинна брати участь у якомога більшій кількості міжнародних проектів, намагаючись використовувати свої ресурсні можливості й природні переваги.

Сучасне геополітичне положення (ГПП) України визначають такі чинники:

1) глобальне (макро-) ГПП:

– розташування у центральній частині глобального пояса найвищого політичного та соціально-економічного розвитку;

– проходження територією України так званих “розломів” між західнохристиянським, східнохристиянським та ісламським цивілізаційними об'єднаннями, що, безумовно, позначається на її зовнішній політиці;

2) регіональне (мезо-) ГПП:

– розташування України на геополітичній осі, яка з'єднує європейську й азійську системи. Вхідження у так званий євразійський діаметр (Португалія (або Ірландія) – Франція – Німеччина – Польща – Україна – РФ – Китай – Бірма – Таїланд – Малайзія – Сінгапур);

– серединне положення України між європейською (євроатлантичною) зоною інтеграції та РФ, що відображається у ставленні до таких організацій, як ЄС, СНД, НАТО, Ташкентський пакт тощо;

– важливість функцій комунікаційної ланки між розвиненим європейським регіоном і багатими на ресурси регіонами Близького і Середнього Сходу, Кавказу і Середньої Азії, які визначаються розташуванням території України одночасно і на головній осі Євразії, і на євразійському діаметрі. Отже, для регіонального ГПП України найважливішими є інтереси РФ, східноєвропейських і причорноморських країн (в тому числі і закавказьких), США, Німеччини, близькосхідних та середньоазійських держав.

З огляду на вищезазначене, вести розмову сьогодні про перспективи взаємодії України із країнами євразійського регіону, зокрема країнами Шанхайської організації співробітництва (ШОС), можна у двох вимірах:

по-перше, на основі тієї системи двосторонніх відносин, які склалися між нашою державою і членами цієї організації,

по-друге, враховуючи геополітичні інтереси і стратегію основних гравців на міжнародній арені, які традиційно перетинаються на території України і визначають перелік її можливостей і маневрів.

ШОС уже сьогодні є потужним чинником стабільності на євразійському просторі, що стримує амбіції США у поширенні сфери впливу у світі і перетворюється на “локомотив” мультиполярності як нової системи міжнародних відносин, яка перебуває на етапі становлення.

Таке протистояння навряд чи виллється у нову “холодну війну”, адже спільна відповідальність США, РФ та Китаю як провідних членів ядерного клубу і постійних членів Ради безпеки ООН, разом із прагматичними економічними інтересами мають шанс пересилити політичні амбіції.

Опинитися на перетині інтересів цих двох векторів сили як небезпечно, так і дуже вигідно. І саме до такого становища зараз наближається Україна. Річ у тому, що схема боротьби США і РФ за вплив на неї активно видозмінюється. Раніше на спиною у США стояло НАТО, а РФ обмежувалася важелями енергетичного шантажу. Зараз РФ виступає як один із провідних гравців ШОС. Причому не як локальної організації, спрямованої проти “трьох загроз” прикордонного гатунку – сепаратизму, екстремізму, тероризму, а як провідної регіональної організації багатовекторної спрямованості з ухилом в економіку та безпеку.

Вже зараз РФ, маючи потужну енергетичну підтримку, отримала більшу свободу маневру в стосунках з ЄС, здатність ширше диктувати умови і відповідно помітніше впливати на Україну. Ця ситуація виникла у зв'язку з поворотом російських газопроводів на Схід, до країн, готових споживати енергоресурси фактично в необмеженій кількості.

Говорячи про співробітництво з країнами – членами ШОС, варто зазначити, що найдинамічнішою та найперспективнішою, як показав 2010 рік, є співпраця України з Китаєм, оскільки вона має неабиякий потенціал, фактично не заплямований жодними історичними конфліктами та протистояннями (якщо не брати до уваги незначний дипломатичний інцидент 1996 року, коли Китай поставив перед Україною вибір – або Китай, або Тайвань).

Перелік перспективних для співпраці галузей, чільне місце серед яких посідають будівництво атомних електростанцій, суднобудівництво, співробітництво у межах військово-промислового комплексу та обміну технологій, є доволі великим. Щоправда у відносинах України з Китаєм визначальним є політичний чинник, хоча економічне партнерство між двома країнами також доволі розвинене. Керівництво Китаю виявляє стабільну зацікавленість у зміцненні України як незалежної держави, що пояснюється прагненням стримувати імперські амбіції свого північного сусіда – РФ. Як наслідок, Україна майже завжди знаходить у Китаю підтримку, навіть у часи “охладження”: відносин із Заходом чи РФ.

Китай є серйозним і вагомим економічним партнером України у динамічному азійсько-тихоокеанському регіоні. Він займає шосте місце у списку країн, до яких експортуються українські товари. Характерним при цьому є розвиток відносин у високотехнологічних сферах, таких як авіакосмічна промисловість, матеріалознавство, високотехнічне машинобудівництво тощо.

Китай – головний гравець в ШОС, і враховуючи особливості стосунків між РФ та Китаєм, саме на вигідність економічної співпраці з ним варто робити ставку.

Налагодження тісних зв'язків із Китаєм дасть можливість досягти домовленостей і в галузі енергетики, тому що, скажімо, Казахстан, з яким у межах диверсифікації ринку енергетики Україна зацікавлена у співпраці, зараз перебуває під великим впливом Китаю, намагаючись позбутися тиску РФ. Щоправда це буде нелегко, з огляду на те, що центральноазійським країнам вигідніше реалізовувати проекти в межах ШОС, ніж працювати з Україною, оскільки у цьому разі постійно доводиться враховувати позицію РФ.

Глобальний інтерес, який Україна може викликати у Китаю, полягає у можливості послабити РФ. На це треба зважати. Це треба використовувати.

Китай не буде зацікавлений в Україні, яка буде членом ЄврАзЕС, НАТО чи ОДКБ. Однак її вступ до ЄС є цілком сприятливим і бажаним, з точки зору Китаю, чинником.

Теоретично вдалою стратегією було б орієнтування і на ЄС і на ШОС, оскільки позиціонування себе як країни, що прагне до нейтралітету, – можливий і вигідний з багатьох позицій варіант.

Варто пам'ятати, що Центрально-Східна Європа, за Х. Маккіндером, – це ключ до володіння Азією. А хто володіє Азією, той володіє світом [13].

З точки зору енергетичної безпеки і розбудови альтернативного російському маршруту транспортування енергоносіїв важливими для України є і відносини з країнами чорноморсько-каспійського регіону: Грузією, Азербайджаном, Узбекистаном, а також Туркменістаном. Перші три країни входять в об'єднання ГУУАМ (від перших літер країн, що входять: Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова).

Якщо відносини з РФ посідають сьогодні чільне місце в українській зовнішній політиці, то відносини з країнами ГУУАМ – це швидше відносини на перспективу. Наразі обсяг торгівлі з країнами ГУУАМ вкрай незначний: разом близько 2 % українського товарообігу. Якщо у взаєминах з РФ одним зі стратегічних пріоритетів України є зменшення своєї енергетичної залежності, то головним стратегічним змістом взаємин із країнами чорноморсько-каспійського регіону є вирішення питання якраз такої залежності [6, с. 80–91].

Країни Заходу зацікавлені у політичному компоненті відносин у ГУУАМ, проте поки що порізному підходять до їх економічної складової. Річ у тім, що, скажімо, економічна рентабельність транспортування нафти з Каспію через Закавказзя, Чорне море і Україну в Європу невисока, а коло споживачів цієї нафти обмежуватиметься країнами Східної Європи і Німеччиною. Та й на відміну від України Європа вже має кілька альтернативних джерел енергозабезпечення.

Слід зазначити, що зацікавленість України у створенні коридору для транспортування енергоносіїв за маршрутом Центрально-Азія – Закавказзя – Європа на порядок вища, ніж у європейських країн.

В Азії існує ще багато країн, відносини з якими мають для України вагоме значення, – Туреччина, Іран та Ірак. Пояснюється це цілою низкою причин.

Щодо Туреччини, то можна виділити три головні чинники, які визначають значущість відносин із цією країною. По-перше, це її спроможність впливати на безпеку в чорноморсько-кавказькій зоні. Туреччина є давнім союзником США, важливим членом НАТО і має значний власний геополітичний потенціал. По-друге, Туреччина – другий за місткістю після РФ ринок збуту українських товарів – є важливим економічним партнером. Нарешті, Туреччина контролює стратегічні морські ворота України – чорноморські протоки, які сполучають Україну з Середземномор'ям і відкривають шлях до морської торгівлі зі світом [6, с. 80–91].

У політичних колах в Україні побутує думка, що необхідність максимальної диверсифікації джерел енергопостачання потребує вироблення окремої лінії поведінки і стосовно таких країн, як Іран та Ірак, у яких не зовсім гармонійні відносини з західними партнерами України.

Хоча сьогодні економічні відносини України з Іраном та Іраком не належать до її пріоритетів, можливість їх активізації за сприятливих обставин зберігається. Особливо перспективними можуть бути відносини з Іраном, який, по-перше, має власні величезні запаси енергоносіїв, по-друге, має геополітичні можливості для впливу на реалізацію українських інтересів у каспійському регіоні.

Перспективи розвитку відносин між Україною і РФ, а також іншими важливими для неї азійськими державами викликають зацікавлення не лише всередині країни. Позиція України об'єктивно впливатиме на стратегічний баланс сил у Європі та світі.

На початку ХХІ ст. виникли умови для нових форм організації східноєвропейського регіону. І сьогодні питання полягає не лише у тому, чи інтегруватися Україні в нові геополітичні утворення.

За великим рахунком, об'єднавчі процеси вигадують і нав'язують суспільству не люди, люди ці процеси тільки виявляють і враховують. Суто українська проблема, обговорення якої усі чомусь уникають, – два рівновеликі вектори об'єднавчих процесів: один виражає прагнення політичної еліти й Західної України, інший – волю переважної більшості незахідного населення України.

Сьогодні Україна виступає передусім як пасивний об'єкт політики інших глобальних гравців. По-перше, через брак чітких глобальних пріоритетів економічного та політичного характеру, що безпосередньо впливає з невизначеності стратегічних напрямів соціально-економічних перетворень на національному рівні. По-друге, Україна на сучасному етапі просто не має відповідної економічної бази та організаційної інфраструктури для реалізації своїх інтересів на міжнародній арені.

Ситуація невизначеності надзвичайно небезпечна, оскільки стихійна чи примусова інтеграція України у світове господарство позбавить її можливості ефективно реалізовувати власні національні інтереси, призведе до негативних політичних та економічних наслідків на національному рівні, поставить під загрозу самобутність і навіть незалежність держави.

Пасивне очікування результатів інтеграційних процесів небезпечно для України, бо загрожує втратою наявних потенційних можливостей стабілізації економічного становища та динамічного переходу до нової моделі економічного розвитку. Додатково ускладнює проблеми самовизначення глибока суперечливість посткомуністичної геополітичної ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтєєв Б. Геополітичний вибір чи геополітична приреченість / Б. Бахтєєв // Підтекст. – 1997. – № 47–48. – С. 7–11.
2. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті / З. Бжезінський. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 104 с.
3. Гетьманчук М. Державна незалежність України та особливості її сприйняття сучасною російською політичною думкою / М.П. Гетьманчук // Проблеми та перспективи викладання у вищій школі: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, 09–10 листопада 2004 р. – Львів: “Львівська політехніка”, 2004. – Ч.1. – С. 1–11.
4. Кремень В. Україна в геополітичному просторі: об'єктивні тенденції і суб'єктивні очікування / В. Кремень // Політика і час. – 1993. – № 10. – С. 17–22.
5. Національна безпека України, 1994–1996 рр. Наукова доповідь Національного інституту стратегічних досліджень // Київ, 1997. – 197 с.
6. Новий курс: реформи в Україні. 2012–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
7. Стенограмма парламентских слушаний на тему: “Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между РФ и Украиной – путь к новым межгосударственным отношениям” // Приложение к “Независимой газете”: Содружество НГ. – 1988. – Март. – № 3. – С. 3–4.
8. Стратегічні партнери України: декларації і реалії // Національна безпека і оборона України. – 2000. – №12 (12), грудень. – С. 2–57.
9. Сунгуровский Н. Российский вектор в военно-технической политике Украины / Н. Сунгуровский // Зеркало недели. – 2001. – 24–30 марта. – №12(336).
10. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2000. – №18. – С. 38–59.
11. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичні і прикладні аспекти / за ред. Ф.М. Рудича. – К., 2002. – 488 с.
12. Шамраєва В. Вплив геополітичних інтересів Європейського Союзу, США та Росії на вироблення та реалізацію зовнішньої політики України / В. Шамраєва // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. – О., 2006. – Вип. 3 (27). – С. 97–03.
13. Mackinder J. The Geographical Pivot of History // The Geographical Journal. – 1934. – № 4(23). – P. 421–44.
14. Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” [Електрон. ресурс] // Ліга закон: [веб-сайт]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_07_01/an/185/T102411.html.